

Hold menneskemøtet hellig

Medisinstudenter trenger rollemodeller. Om Tor Jacob Moe skriver en tidligere student: «Det er vanskelig å overvurdere hans bidrag. Jeg husker hvordan Olavssalen var pakket med folk fra ulike kull – folk satt jo på gulvet og ventet. Han var gjerne noen minutter for sen... Så tok han oss med storm.»

Medisinstudiet besto rundt 1980 – som i 2014 – av selvstudier, eksamensangst og flokkliv med medstudentene. Operasjonsstuer og vaktrom var en hinderløype man måtte forsere for å få sine underskrifter. Rollemodellene gjorde sin lærerplikt. Vi følte oss sjelden som individer for dem, vi var studentflokket.

Og pasientene var ikke personer for oss. De var fremmede kropper med øyne, hud, kjønn og alder, lukter og sykdommer, symptomer og funn. Det syke mennesket var et uunngåelig, ofte brysomt stativ for det som var viktig – sykdommen. Til eksamen betydde pasienten lite. Memorerte fakta om diagnosekriterier, utredningsalgoritmer og behandlingsmuligheter betydde alt.

Menneskelegen

Men det fantes også andre mønstre i studieveven. På scenen i Olavssalen på Haukeland sykehus traff vi en begeistrende lege. Han var psykiater på de somatiske avdelingene, den som ble tilkalt når pasientens angst, forvirring eller fortvilelse ble u håndterlig for postlegene.

Denne underviseren hadde varme, klokskap og replikker som løsnet skred av latter. Med antakelig Bergens mest uttrykksfulle ansikt og en skuespillers stemmebruk trollbandt han oss med fortellinger om pasientenes kamper og hemmelige tanker i sykesengene. Han utfordret oss respektfullt: «Dere, som er kloke mennesker, hvordan tenker dere at vi kan hjelpe fru Berg som har kardiomyopati, som fortalte meg i dag at hun er redd for å dø fra sine tre små barn – og antakelig har mindre enn et halvt år igjen å leve?»

De ukentlige seansene med Tor Jacob Moe ble oaser i studiets halvørken. Han ble den jeg våget meg frem til etter forelesningen. Til min forundring husket han meg. Han husket mange. Han brydde seg, man

fikk følelsen av å være verd noe. En generasjon leger fikk Moes budskap med seg: Gode leger bryr seg, og det virker. «The secret of patient care is caring for the patient.»

Gjensyn

Det er gått mer enn 30 år. Jeg har invitert min gamle helt på fiskerestaurant. – Vil du ha et glass vin?

Han får et muntert blick i øynene under buskete øyenbryn som er blitt hvite. – Bergensk vann er deilig, takk. Jeg er ikke avholdsmann, jeg drikker bare ikke. Jeg

«Det er det litt uhyggelige ved å være doktor. Du er makten»

samtalte i min ungdom med litt for mange som hadde fått sine familier knust av alkoholen. Og det koster meg ingenting å la det være. Jeg har ikke ledd mindre enn andre. Og dessuten har jeg tjent gode penger på å holde meg til vann. I 20 år hadde jeg døgnkontinuerlig beredskapsvakt, to uker på og to av. Med en hendig 13 kilos Sonaba mobiltelefon i kofferten var man alltid på hugget. Som far til sju hadde jeg øye for inntjeningen.

Vi bestiller en havabbor på deling. Han får sitt vann, jeg min riesling. Vi puster rolig, gleder oss over menneskemøtet og samtalen som skal komme.

Arbeidsnarkomani

– Jeg hadde full stilling som psykiater for de somatiske fra 1973 til 1987, det er min faglige identitet. I den samme perioden

hadde jeg nordsjøvakt halve tiden samt bistilling som tilsynslege på Olaviken alderspsykiatriske sykehjem, foruten privat praksis en dag i uken.

– Og i tillegg hadde du kvalitetstid med de sju ungene? Var du supermann?

– Nei! Jeg ble ikke den far og ektemann jeg kunne ha vært, det må jeg bare slå fast. Og du trenger ikke komme med noe «ja men» – det er en realitet som jeg forholder meg til. Jeg er ikke noe glansbilde. Jeg brukte for lite av min tid med barna. Jeg ble drevet til å jobbe for mye av to engstelser: At jeg ikke var god nok, og at jeg ikke skulle klare å forsørge min familie. Så kom jeg for sent hjem. Fordi jeg sa ja når det rykket i psykonerven til en somatisk kollega. Jeg følte meg betydningsfull, det kunne være viktig for pasienten, og jeg gledet meg jo over at enkelte hadde evnen til å se at pasienten kunne ha behov for å snakke.

Han fortsetter: – Min generasjon leger ble formatert til gode arbeidsnarkomane. I et angstpreget studiemiljø var det en selvfølge at vi jobbet fra sju til sju på posten og enda noen timer hvis vi var på vakt. Assistentlegene var redde og smittet oss. I Uppsala vegret mange seg for gå opp til eksamen for professor Erik Ask Uppmark, kjent for utsøkt sarkasme. Hans portrett var på Ramløsa-flaskene, han var «brunnsläkare», må vite. Men han hadde ikke taket på meg. Jeg lo når han var på det verste. Vi hadde det hyggelig på eksamen. Han spurte på sitt dannede svensk: «Har kollegan barn?» Jeg fortalte at jeg hadde tre og et fjerde på vei. Han ble ettertenksom, var barnløs selv.

Jeg er glad jeg studerte i utlandet. Groningen som 19-åring, så Uppsala. Steder hvor de hadde utdannet leger i 400 hundre år. Der opplevde jeg at norske professorer uten snev av selvironi reiste rundt for å sjekke kvaliteten – om dette var godt nok for lille Norge!

Foto: NTB scanpix

Tor Jacob Moe

Født i 1938, på nedsiden av Haukeland sykehus

- Medisinstudier i Groningen og Uppsala 1957–67
- Provinsialläkare i Sunne i Värmland 1967–69 (allmenntillegning)
- Psykiatrisk spesiallege Haukeland sykehus, somatiske avdelinger, 1972–87
- Avdelingsoverlege, sosialmedisin, Radiumhospitalet 1987–97
- Avdelingsoverlege ved Psykiatrisk klinikk, Haukeland universitetssykehus 1997–2003
- Overlege NKS Olaviken alderspsykiatriske sykehus fra 2003

På den andre siden av korset

– At jeg har gjort mye i livet som jeg ikke er stolt over og som har påført andre mennesker skade, det er leit. Men det kan jeg faktisk leve med. Husk at jeg lever som en tilgitt synder – på den andre siden av korset. Jeg føler ikke på skyld og skam, som jeg kunne ha grunn til, Jesus bærer det for meg. Han er veien, sannheten og livet, jeg har prøvd Ham så det holder, halleluja! Alle mine sju har jeg hver dag lagt på Ham i bønn. Når det gjelder min rolle som far, vil jeg forresten ikke du skal tro jeg er fra steinalderen! Jeg svingte opp med bleier og sånn, fikk dem til å sitte også!

Han gliser fornøyd. – Min kone har for øvrig alltid passet på meg, vært et nødvendig korrektiv. Jeg har hatt samme kone i 53 år, samme kjæreste i 57. Øynene stråler.

– Det betyr at dere hadde noen år sammen før bryllupet, hun var deilig og du var ung – jeg sier ikke mer...

– Ja da, vi ble prøvet. Så hverandre bare i feriene. Mobiltelefonen var ikke oppfunnet, og det var dyrt å ringe fra Nederland.

– Det var ikke akkurat telekommunikasjonen jeg lurte mest på...

Moe smiler med hele sitt rynkede hode.

– I min alder trenger jeg ikke være så moderne at jeg tar hintet. Men noen ganger var det ikke telefonering som var mest preserende, det mener jeg vagt å huske. Han ser utspokulert uskyldig ut, så jeg lar temaet hvile.

Konsultasjonens kammertone

– Du er alltid så oppglødd over medisinen, Tor Jacob. Hvorfor halleluja der også?

– Doktorlivet er et eventyr. Vi har privilegert tilgang til den undringsdimensjonen som preger gode menneskemøter – så lenge det ikke handler om pulsblødninger og den slags. Jeg møter fortsatt pasienter to dager i uken og har tid til å snakke skikkelig med dem. Så har de gjerne et problem eller to som jeg får anledning til å være med og lette litt – det er en stor opplevelse. Kraften er undring og nysgjerrighet. «Hva kan jeg gjøre for deg?» Det blir mer og mer spennende. Og ennå er jeg bare 75!

Mitt kompass som lege er blitt mer tydelig. Når en konsultasjon er ferdig, må jeg alltid spørre meg selv: Har det vært et virkelig møte mellom to mennesker, ikke bare mellom et problem og en faglighet? Det finnes en kammertone i møtet, som jeg kaller det hellige.

Makt og tvisyn

– Du er opptatt av det hellige. Hva med samfunnsdebatten som raser, om fastlegene skal ha mulighet til å reservere seg mot å henvise til abort?

– Jeg har henvist til abort en gang og var trygg på at den kvinnen valgte rett. Men det er ikke og kan aldri bli et tema uten etisk og følelsemessig friksjon. Jeg blir trist over selvreteferdigheten i nedsablingen av leger som ikke for sin samvittighets skyld kan gjøre dette. Alle trenger ikke mene som dem, men man kan mene at meningsmangfold i liv-og-død-spørsmål er verdt å hegne om. Det ser ut til at Belgia får en eutanasilov, for eksempel. Vi trenger bestemt ikke en stat med mandat til å fjerne enhver vri-ompeis. Man bør frykte meningspolitiet, det er ugunstig for sivilisasjonsprosessen. – Du har levd et liv blant salmer og hallelujarop, Tor Jacob. I din voksentid har kristenkulturen endret posisjon fra tung dominans til utsatt minoritetsposisjon. Nå står kristne frem med selvkritikk og tvisyn, mens man før kunne være trygg på floskler og selvgodhet fra kristenflokkene. Er det alltid slik at den som ikke blir motsagt, pådrar seg sneversyn på begge øyne?

– Det handler om makt. Den korrumpere alle. Og du har rett, det er omvendt nå. Politisk kommentator Frank Rossavik skrev nylig at han savnet de kristne i samfunnsdebatten. Men han kunne jo godt forstå dem, for hver gang de griper ordet, blir de idioterklært. Man kan si det er til pass for dem, for hvordan holdt de kristne kreftene på da de eide ordskiftet? Jo, på akkurat samme måte.

– Men må det være sånn at den som er i maktposisjon, slutter å tvile? Som om livet er enkelt?

Tenkepause.

– Du og jeg, Tor Jacob, vi er vel blant optimistene som nekter å tro at det må være slik?

– Det er sant. Men vi er ikke sikre. – Nei. Vi har hatt nok makt og fartstid til å erkjenne at også vi, i vår store klokskap, blir dumme av ikke å bli motsagt.

– Det er det litt uhyggelige ved å være doktor. Du er makten. Og hvis du ikke vet det, da er du dobbelt så farlig.

Alle leger er gode nok psykologer

– Tor Jacob, jeg husker da du sto på podiet alene i hvit frakk med navneskilt. Vi ante ikke hvordan vi skulle gjøre det du snakket om. Men vi gikk derfra med tanker om en legerolle hvor man tar ansvar for lidelse og prøver å bistå syke og engstelige mennesker. Jeg har alltid tenkt at det er min legeplikt. Men jeg hører jo kolleger og studenter og politikere som sier: «Vi trenger flere psykologer, leger har ikke kompetanse til den slags.» Hva tenker du om det?

– Legen er god nok psykolog til å støtte et medmenneske som lider. Som lege har du stor kraft om du gjør de vanlige tingene – høre etter, møte blikket, vise at du blir berørt av det den andre formidler med eller uten ord. Det krever tilstedeværelse, ikke uendelige mengder tid. En nokså sorgelig grunn til at leger kan bidra kolossalt, er at altfor mange mennesker aldri har møtt lojal og trygg autoritet. Iblant er jobben din å være den første mektige personen dette mennesket har hatt grunn til å stole på.

Å lage leger

– Hva ville du oppnå med undervisningen din, utover å ha det gøyalt med oss?

– Gøyalt var det. Men jeg tenkte: De skal jo til Nordpolen, hva kan jeg gjøre for at de skal være litt bedre rustet? Jeg ville nok bidra overfor det bistre i å være medisinstudent og komme gjennom det som et bevart

«Legger man inn årene, blir man ikke sittende stille i båten – man går til bunns»

menneske. Og så å skulle utsettes for alle menneskenes utfordringer. Det syntes jeg var et staselig prosjekt.

– Jaha, men hvorfor akkurat du? Man skulle jo tro at alle klinikere la vekt på å forberede studentene til selve yrkesrollen?

Moe smiler forundret og lener seg tilbake, tar sats: – Det kan jeg si deg, fordi jeg gikk blant de andre klinikerne, at dessverre var det få som tenkte tilstrekkelig på akkurat det. De var gode folk, jeg har ikke et vondt ord å si, men superspesialistene har sine faglige ståsteder, sant?

Ikke alle ser helheten, verken for sine studenter eller pasientene. Jeg følte det var viktig å prøve å formidle en helhetstenkning, noe slikt vårt felles forbilde Eric Cassell står for (1). Du står jo ikke der og tenker «I know it all» – men du ønsker å være med og skape en endring. Og jeg opplevde at undervisning ble viktig for meg. Som en god fjelltur, du kommer ned sliten og rekreasert. Store ting, må jeg si. Fortsatt er det stort å bli invitert til å tenke høyt om som skjer mellom lege, pasient og pårørende.

Hjernens eleganse

Moe er blitt mer og mer interessert i hjernens egenskaper.

– Jeg fascineres av *neuroplastisitet* – hvordan hjerner formes, utvikler nye funksjoner, forfaller – use it or lose it. *The brain that changes itself* er en god bok om dette temaet. Lenge var det et dogme at den voksne hjernen ikke kunne danne nye nerveceller, at aldri kun brakte nevrontap og hjernesvinn. Det er ikke sant, takk og pris! Vi utvikler synapser til vi trekker vårt siste sukk, sier han.

– Derfor er det avgjørende hvordan hjernen brukes før og etter sykdomsdebut ved tilstander som hjerneslag, Parkinsons sykdom og andre. Faren er at vi understimulerer for å være «snille». Vi krever for lite av folk med demensproblemer fordi de ikke lenger gjør ting slik de pleide.

Men friske folk er også avhengige av å bruke hodet. Den som slutter i arbeid, må erstatte det med annet inntrykksmangfold, utfordringer og relasjoner, må lære språk eller musikk. Jeg synes det er skremmende at så mange tenker «snart 62 år, da skal jeg ta ut min pensjon». Det relasjonelle stimulustrykket forsvinner. Å ta det rolig er gift. Legger man inn årene, blir man ikke sittende stille i båten – man går til bunns.

Pensjonsvegring

– Du higer muligens ikke etter å bli pensjonist selv?

– Det er ikke noe problem. Nå er jeg ønsket som overlege et par år til, og blir jeg en frisk 80-åring, får jeg være lege ett år om gangen.

– Du ser sprek ut i kroppen? Rankere og slankere enn jeg husker deg som 60-åring?

– Jeg har det morsomt! Og så trener jeg tre ganger i uken for å bygge muskelmasse. Jeg må jo holde meg i form for min elskede. Det er bra for hjernen også, må vite. Og så løper jeg Fanamilen, trener for å gjennomføre med en viss stil. Jeg prøver i det hele å ta vare på det jeg har av ferdigheter, kanskje forfine det. Hjernetrening og mosjon kan gjøre gamle folk vittigere, mer presise, mer konsentrerte – som om vi var normale homo sapiens!

Vi er horder som går mot 80, 90, 100 år. Vi må hjelpe denne gruppen å forbli intakte mennesker, til å ha det fint og bidra som borgere og familiemedlemmer.

Moe smiler skøyeraktig: – Det vil jeg jobbe med de neste 30 årene. Hjernens trives med ansvar og anstrengelse. Kryssord holder ikke. Amen.

Edvin Schei

edvin.schei@igs.uib.no
Tidsskriftet

Litteratur

1. Schei E. Druiden i Pennsylvanias dype skoger. Tidsskr Nor Legeforen 2011; 131: 1519–21.
2. Doidge N. The brain that changes itself: stories of personal triumph from the frontiers of brain science. New York, NY: Penguin, 2007.